

UOT: 338

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA MALDARLIĞIN
İNKİŞAFI TARİXİ.**

Sabit Şakir oğlu Əliyev¹, Alidə Qoşqar qızı Hüseynova²,
Kəlimət Şəmil qızı Abdullayeva³, Gülcəhan Qənbər qızı Əliyeva⁴

XÜLASƏ

Tədqiqatın məqsədi - Ölkəmizdə heyvandarlığın inkişaf tarixi nəzər yetirmək və Azərbaycanda heyvandarlığın inkişafının qədim tarixini araşdıraraq müqaisə etmək.

Tədqiqatın tədbiqi əhəmiyyəti – Respublikada heyvandarlığın inkişaf etdirilməsi və məhsuldarlığının artırılması istiqamətində əsaslı tədbirlərin həyata keçirilməsi.

Tədqiqatın nəticələri – Maldarlıqda süni mayalandırmanın tətbiq olunması, təsərrüfatlarda möhkəm yem bazasının yaradılması, heyvanların norma üzrə yemləndirilməsi və onların tələbatına uyğun yem payları ilə təmin olunması, müxtəlif yem əlavələrindən istifadəsi və s. Zootexniki qaydalara ciddi riayət olunması və təsərrüfatlarda yetişdirilən qaramal cinslərinin məhsuldarlıq göstəricilərinin və genetik potensialının yüksəldilməsi istiqamətində çox iş görülməlidir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi – Fermer təsərrüfatlarının əksəriyyətində məqsədyönlü damazlıq-seleksiya işinin, fermalarda uçotun aparılması mövcud tələblərə cavab verməsi. Maldarlıqda süni mayalandırma tətbiq olunması.

Açar sözlər: Aqrar islahatların, heyvandarlıq, maldarlıq, süni mayalandırma, fermer təsərrüfatı, heyvandarlığın tarixi.

Giriş. Heyvandarlığın inkişaf tarixinə nəzər yetirdikdə görürük ki, insanlar heyvanları əhiləşdirmə dövründən başlayaraq onları istənilən istiqamətdə dəyişdirmək və təkmilləşdirmək üçün müxtəlif üsul və yollardan istifadə etmişlər. Bu proses əsrlər boyu davam etmiş və bundan sonra da davam edəcəkdir.

Heyvandarlıq məhsul (yəni süd, ət, yumurta, bal və s.) və emal sənayesi üçün xammal (yəni yun, tük, təbii ipək və s.) əldə etmək məqsədi ilə damazlıq kənd təsərrüfatı heyvanlarının yetişdirilməsi ilə məşğul olan sənaye sahələrinin məcmusudur. Heyvandarlıq üzvi gübrə mənbəyidir. Heyvandarlıqda istehsal prosesi canlı orqanizmlərin təbii inkişafı və həyat prosesləri ilə sıx bağlıdır və bu sənayenin son məhsulu təbii və texnoloji dövrənin nəticəsidir. Əgər heyvandarlıq məhsulları sənaye emalından və ya emaldan keçmişdirsə, deməli, sənaye məhsullarıdır. (Bayramov və b. 1991)

Azərbaycanda heyvandarlığın tarixi. Azərbaycanda heyvandarlığın inkişafının qədim tarixi vardır. Ən qədim dövrdən başlayaraq iri və xırdabuynuzlu heyvanlar yetişdirilmiş və heyvandarlıq əhalinin yeyinti məhsullarına olan tələbatının ödənilməsi ilə yanaşı, onların həm də gəlir mənbəyi olmuşdur.

XX əsrin sonunda Qazax qəzası ərazisində yerləşən Xınna dərəsi kəndlərində qırmızı rəngli, südlük tipli bədən quruluşuna malik olan qaramal cinsi yaradılmışdır. Bu mala Qazax adı verilmişdir. (Verdiyev, 1985)

Azərbaycanda damazlıq işinin təşəkkül tapması XIX əsrin sonuna təsadüf edir. Bu dövrdə qabaqcıl marif xadimləri mədəni heyvan cinslərinin müsbət keyfiyyətlərini mətbuat səhifələrində işıqlandırır, yerli əhali arasında onları təbliğ edirdilər. Bu sahədə görkəmli ictimai xadim Həsən bəy Zərdəbinin fəaliyyəti mühüm əhəmiyyət kəsb edir. O, “Əkinçi” qəzetinin səhifələrində məhsuldar heyvan yetişdirmək üçün süni seçmədən istifadə etməyi məsləhət görür və qeyd edir ki, insanlar yetişdirdi heyvanlardan ən yaxşılarını seçməli və onların vasitəsi ilə naxırın inəklərini yaxşılaşdırmalıdır.

¹Əsas müəllif: Əliyev Sabit Şakir oğlu, Azərbaycan Dövlət Aqrar Universiteti, assistent. sabitaliyev22@mail.ru

² Aqrar Problemlər İnstitutu, mühəndis.

³ Aqrar Problemlər İnstitutu, mühəndis.

⁴ Aqrar Problemlər İnstitutu, labarant.

O, heyvan cinslərinin yaxşılaşdırılmasının başlıca səbəbini təkcə seçmədə deyil, eyni zamanda seçilmiş fərdlərin yüksək keyfiyyətli törədicilərlə təyləşdirilməsində görürdü. Azərbaycanın tarixi şəxsiyyətlərindən sayılan Məhəmməd Həsən Vəlili (1921) nəşr etdiyi “Azərbaycan” adlı coğrafi-təbii, etnoqrafik və iqtisadi milahizat kitabında göstərir ki, inqilabdan əvvəl Azərbaycanda 1210 min baş qaramal, o cümlədən 400 min baş camış, 2,5 milyon baş qoyun, 215 min baş keçi, 162 min baş at, 16 min baş dəvə və 41 min baş donuz olmuşdur. M.Vəlilinin məlumatı göstərir ki, Azərbaycan o dövrdə heyvanat aləmi ilə olduqca zəngin bir ölkə olmuşdur və kənd təsərrüfatı heyvanlarının demək olar ki, bütün növləri vətənimizdə yetişdirilmişdir. Müəllif göstərir ki, o zaman mal-qaranın yetişdirilməsi üçün əsasən yay otlaqlarından və qışlaqlardan istifadə olunurdu və bahar fəslinin sonunda yaşıl çəmənliklərdə otarılan və gözəl və saf bulaqlarımızın suyunu içən inəklərin südündən yüksək keyfiyyətli süd məhsulları istehsal olunurdu.

Müəllif həmçinin göstərir ki, o zaman xarici ölkələrdən Azərbaycana gələrək *İsverçrə*, *Holland* tipli pendirlər, eləcə də *Brınza* və *Odessa* adda pendir istehsal edərək hazır məhsulları isə satış üçün xarici bazarlara çıxarırdılar. Azərbaycan sovetləşdikdən sonra, məlum səbəblərdən, bir çox illər heyvandarlığın, xüsusəndə qaramal və camışların baş sayı və məhsuldarlığı xeyli azaldı. Böyük Vətən müharibəsi illərində də mal-qaranın baş sayı və məhsuldarlığı olduqca aşağı düşmüşdür. Müharibədən sonrakı illərdə Azərbaycanda heyvandarlığın, o cümlədən maldarlığın inkişaf etdirilməsinə və məhsuldarlığın yüksəldilməsinə yönələn bir sıra tədbirlər həyata keçirilməsinə baxmayaraq bu sahədə nəzərə cəripən irəliləyiş əldə olunmamışdır. (Vəlili, 1921)

Azərbaycanda 1913-cü ildə süd istehsalı 202,5 min ton, 1940-cı ildə 275,5 min ton, 1945-ci ildə 238,3 min ton, 1969-cu ildə 425,4 min ton olmuşdur. Beləliklə, 56 il ərzində süd istehsalının artımı 223 min ton olmuşdur. Bu, olduqca aşağı göstəricidir. Belə vəziyyət həmin illər ərzində müharibələrinin iqtisadi təsiri və həmçinin respublikanın heyvandarlıq təsərrüfatlarında aparılan seleksiya-damazlıq işlərinin vəziyyətinin aşağı səviyyədə olmasını göstərir. (Verdiyev, 1985)

Azərbaycanda heyvandarlığın inkişafı. Respublikada heyvandarlığın inkişaf etdirilməsi və məhsuldarlığının artırılması istiqamətində əsaslı tədbirlərin həyata keçirilməsinə yalnız 1969-cu ildən, Ümummilli Liderimiz, görkəmli dövlət xadimi Heydər Əlirza oğlu Əliyevin respublikaya rəhbər gəldiyi dövrdən başlamışdır. 1969-cu ilin avqust plenumu respublikamızda kənd təsərrüfatının, o cümlədən heyvandarlığın inkişaf etdirilməsi və məhsuldarlığının artırılması istiqamətində geniş miqyaslı tədbirlərin həyata keçirilməsinə zəmin yaratdı. 1969-cu il respublikada kənd təsərrüfatının o cümlədən heyvandarlığın inkişaf etdirilməsində dönüş ili kimi tarixə düşdü. Həmin ildən başlayaraq Azərbaycanda kənd təsərrüfatı, o cümlədən heyvandarlıq məhsulları istehsalı sürətlə artmağa başlamışdır. (Verdiyev, 1985)

1 sayılı cədvəldən görünür ki, respublikada keçən əsrin 70-80-ci illər həqiqətəndə maldarlığın inkişafında yüksəliş illəri olmuşdur. Bu illərdə respublikanın demək olarkı, bütün bölgələrinin təsərrüfatlarında yüksək mexanikləşdirilmiş fermalar, heyvandarlıq kompleksləri və yem sexləri tikilmişdir. Fermalarda istehsal prosesləri mexanikləşdirilmiş, bir sıra təsərrüfatlarda inəklərin maşınla sağılması tətbiq olunmuşdur. Naxırların məhsuldarlığının yüksəldilməsi üçün başqa respublikalardan hər il 10-15 min baş damazlıq mal gətirilirdi. Əksər təsərrüfatlarda heyvanların süni yolla mayalındırılması həyata keçirildi, naxırlarda istifadə edilən törədici buğaların damazlıq keyfiyyətinə və təmir üçün seçilmiş cavanların bəslənməsinə böyük əhəmiyyət verildi. Bu tədbirlərin həyata keçirilməsi nəticəsində respublika üzrə sağmal inək və camışdan 2100 kq-dan çox süd sağıldı və ət tədarükünə verilən qaramalın orta diri çəkisi 300 kq-a çatdırıldı.

Mal-qaranın məhsuldarlıq göstəricilərini əks etdirən 2 saylı cədvəldən görünür ki, XX əsrin sonunda respublikanın bazar münasibətlərinə keçməsi ilə əlaqədar heyvanların baş sayı artmış, ət və süd istehsalı xeyli yüksəlmişdir.

Cədvəldən görünürki, 1969-cu ildə respublikada 1671,4 min baş qaramal və camış naxırı, o cümlədən 648,1 min baş ana mal olduğu halda, 1985-ci ildə artıq mal-qaranın sayı 1985,4 min baş, ana malın sayı isə 747,4 min başa çatdırılmışdır.

Beləliklə, 15 il ərzində mal-qaranın sayı 314 min baş, ana malın sayı isə 99,3 min baş artmışdır. Sonrakı illərdə, xüsusən 1991-1992-ci illərdə respublikada baş verən məlum hadisələrlə əlaqədar respublikanın kənd təsərrüfatında və eləcə də heyvandarlıqda məhsul istehsalı xeyli aşağı düşdü və belə bir mühüm sahəyə nəzarət çox zəiflədi. Müstəqilliyin ilk illərində respublikada dövlətin idarə olunmasında buraxılan ciddi nöqsanlara yalnız 1993-cü ildə, respublikaya rəhbərliyə Heydər Əliyev gələndən sonra son qoyuldu.

Həmin ildən başlayaraq xalqımızın Ümumilli Lideri H.Ə.Əliyevin müdrik rəhbərliyi ilə respublikada uğurlu islahatlar həyata keçirildi, torpaqlar kəndlilərə verildi, mal-qara özəlləşdirildi, yeni təsərrüfat formalı müəssisələr, kəndli-fermer təsərrüfatları, ailə təsərrüfatları yaradıldı. Xalqımız azad rəqabət şəraitində işləməyə başladı. Aparılan uğurlu islahatlar qısa müddət ərzində respublikanın kənd təsərrüfatının o cümlədən heyvandarlığın sürətlə inkişaf etməsinə səbəb oldu.

2 sayılı cədvəlin göstəricilərindən görürük ki, artıq 2000-ci ildə cəmi mal-qaranın baş sayı 1961,4 min başa, o cümlədən inək və camışların sayı 925,8 min başa, 2005-ci ilə isə mal-qaranın baş sayı 2315,8 min başa, inək və camışların sayı isə 1117 min başa çatdırıldı.

Beləliklə 2005-ci ildə cəmi qaramal və camışların sayı 1969-cu ilə müqayisədə 644 min baş və ya 38%, inək və ana camışların miqdarı isə 469 min baş və ya 72% artmışdır. İnək və ana camışların naxırda miqdarı 1965-1990-cı illərdə 38,7-37,3%, 1995-2005-ci illərdə isə 45,5-48,2% arasında təbəddüd etmişdir.

1969-2005-ci illərdə mal-qaranın ət və süd məhsuldarlığı 2 sayılı cədvəldə verilmişdir. Cədvəldən görünür ki, 1969-cu ilə müqayisədə 2005-ci ildə respublikada ət istehsalı 1,6 dəfə, süd istehsalı isə 2,9 dəfə artmışdır. 1969-2005-ci illərdə qaramal və camışların ət məhsuldarlığında artım o qədər də nəzərə çarpan olamamışdır. Belə ki, bu illər ərzində yalnız 1985 və 1990-cı illərdə qaramal və camışlardan 168-175,5 min ton ət istehsal olunmuşdur, ən aşağı məhsul 1969 və 1995-ci illərdə istehsal olunmuşdur. 2005-ci ildə respublikada ət istehsalı 149,6 min ton olmuşdur.

Ümumiyyətlə ən qədim dövrdən ət istehsalına görə respublika öz tələbatını ödəyə bilmir. Son illərdə isə mal-qaranın baş sayının artırılmasına daha çox diqqət yetirilmədiyindən, heyvanların kəsimi aşağı olmuşdur. M.Vəlili göstərir ki, Azərbaycanın sovetləşmədən qabaq da ətə olan tələbatı ödənilmirdi, ona görə də əsasən Orta Asiya respublikalarından kəsimlik qaramal alınır. Respublikada süd istehsalında artım ürəkaçan olmuşdur, Respublikada süd 2005-ci ildə 1969-cu ilə müqayisədə demək olar ki, 3 dəfə artmışdır. Belə ki, 1969-cu ildə 425,4 min ton süd istehsal olunduğu halda, 2005-ci ilə süd istehsalı 1251,9 min tona çatmışdır. Cədvəldən görünür ki, XX əsrin sonunda və XXI əsrin əvvəlində, yəni 2000-2005-ci illərdə Azərbaycanın bazar münasibətlərinə keçməsi ilə əlaqədar yaradılan kəndli, fermer və ailə təsərrüfatlarında süd istehsalı xeyli artmışdır.

Maldarlığın inkişafında son illərdə əldə edilən nailiyyətlər göstərir ki, respublikamızda heyvandarlığın inkişaf etdirilməsi və məhsuldarlığının artırılması üçün potensial imkan vardır. Bazar münasibətləri dövründə istehlakçılarda maddi maraq prinsipi daha yüksək olduğundan, bütün sahələrdə olduğu kimi, heyvandarlıq sahəsində də əmtəə istehsalı xeyli artmışdır.

Nəticə və müzakirələr. Respublikada heyvandarlıq məhsulları istehsalının artması, bazar iqtisadiyyatı prinsipləri əsasında fəaliyyət göstərən müəssisələrin və xüsusən kəndli fermer səmərəli fəaliyyəti nəticəsində baş vermişdir. Respublikada fəaliyyət göstərən heyvandarlıq təsərrüfatlarının işində xeyli nailiyyət əldə olunmasına baxmayaraq, nöqsanlar da çoxdur. Etiraf etmək lazımdır ki, fermer təsərrüfatlarının əksəriyyətində məqsədyönlü damazlıq-seleksiya işinin, fermlərdə ilkin uçotunun aparılması mövcud tələblərə cavab vermir. Maldarlıqda süni mayalandırma (bir neçə təsərrüfat istisna olmaqla), demək olar ki, tətbiq olunmur.

Təsərrüfatlarda möhkəm yem bazasının yaradılması, heyvanların norma üzrə yemləndirilməsi və onların tələbatına uyğun yem payları ilə təmin olunmasında, müxtəlif yem əlavələrindən istifadə olunması və s. Zootexniki qaydalara ciddi riayət olunması və təsərrüfatlarda yetişdirilən qaramal cinslərinin məhsuldarlıq göstəricilərinin və genetik potensialının yüksəldilməsi istiqamətində çox iş görülməlidir. Belə ki, respublikada ət və süd istehsalının artırılması, mal-qaranın baş sayının artırılması ilə əyanası, əsasən qaramal cinslərinin məhsuldarlıq qabiliyyətinin təkmilləşdirilməsi istiqamətində aparılan dövlət-damazlıq işi nəticəsində hər bir baş inək və camışın süd sağımının artırılması hesabına həll olunması daha məqsədəuyğundur, yəni intensiv inkişaf ön plana çəkilməlidir. (“AR regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı”, 2019)

Fermerlər çalışmalıdırlar ki, hər baş qaramal və camışdan illik süd və ət məhsuldarlığı yüksəldilsin. Yalnız belə halda təsərrüfat yüksək və ucuz başa gələn məhsul əldə edə bilər.

Cədvəl 1. 1969-2021-ci illərdə respublikada qaramal və camışların sayının dəyişməsi (min başla)

İllər	Cəmi qaramal və camış, naxır	O cümlədən:			
		İnəklər	Camışlar	Cəmi inək və camışlar	
				Başla	Cəmi Naxıra görə %-lə
1969	1671,4	486,6	161,5	648,1	38,7
1975	1652,9	481,5	141,8	623,3	37,7
1980	1768,8	541,5	122,1	663,6	37,5
1985	1985,4	628,2	119,2	747,4	37,2
1990	1915,4	603,4	112,9	716,3	37,3
1995	1632,8	619,6	122,9	742,5	45,5
1999	1961,4	786,5	139,3	925,8	48,6
2004	2315,8	969,1	147,9	1117,0	48,2
2010	2613,7	1130,1	131,3	1261,4	48,5
2015	2708,3	1187,6	115,3	1302,9	48,1
2021	2648,8	1227,2	60,8	1288,0	48,6

Mənbə: Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsinin rəsmi internet saytı - www.azstat.org (10.09.2022)

Cədvəl 2. 1969-2021-ci illərdə respublikada yetişdirilən qaramal və camışların məhsuldarlıq göstəriciləri

İllər	Ət kəsimi çəkiddə	Süd
1969	93,2	425,4
1975	114,8	658,1
1980	138,9	796,1
1985	168,0	951,0
1990	175,5	970,4
1995	82,0	826,5
2000	108,7	1031,1
2005	149,6	1251,9
2010	194,8	1535,8
2015	248,6	1924,5
2021	307,6	2223,4

Mənbə: Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsinin rəsmi internet saytı - www.azstat.org (10.09.2022)

Yekun nəticə. Kəndli fermer təsərrüfatlarının müvəffəqiyyəti ilk növbədə fermer başçısının təsərrüfatın idarə olunmasında xüsusi təşkilatçılıq qabiliyyəti, elmi, fərdi istedadla malik olması ilə əlaqədardır. Fermer başçısının fərdi istedadının olması onu digərlərindən fərqləndirir.

Fermer təsərrüfat başçıların ixtisarı üzrə təsilə yiyələnməsi məqsədəuyğun sayılır, ixtisasını zəif bilən fermer başçıları təsərrüfatın inkişafına əməli təsir göstərə bilmir. Fermer başçısı təsərrüfatının gələcək inkişafına proqnoz vermək qabiliyyətinə malik olmalıdır və xüsusən də təsərrüfatın idarə olunması prosesini dərinlən bilməlidir. Bu isə fermer başçısının savadlı olmasının və biliyini daim təmilləşdirilməsini tələb edir.

Respublikada bir çox fermerlərin xüsusi ixtisas təsili yoxdur, lakin olduqca yaxşı təşkilatçılıq fəaliyyəti göstərirlər və eyni zamanda məsləhətçi xidmətindən səmərəli istifadə edirlər. Ümumiyyətlə idarəetmənin prinsiplərinin və qaydalarının hazır resepti yoxdur. lakin onun ümumi qəbul olunmuş qaydalarından düzgün istifadə etməklə qarşıya çıxan məsələlərin həll edilməsində düzgün qərar qəbul etmək mümkündür.

Maldarlıq sahəsində ixtisaslaşmış fermer təsərrüfatlarının qarşısında duran əsas vəzifə istehsal olunan məhsulların emalı, saxlanması, qablaşdırılması, markalanması, nəql olunması və satışın təşkili sahəsindəki işlərin bazar münasibətlərinin tələblərinə uyğun qurulmasıdır.

Ədəbiyyat siyahısı

1. “Azərbaycan Respublikasında kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalına və emalına dair Strateji Yol Xəritəsi”, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin, Bakı- 2016-cı il 6 dekabr tarixli (№ 1138)
2. “Azərbaycan Respublikası regionlarının 2019–2023-cü illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı”, Bakı- 29 yanvar 2019-cu il (№ 500)
3. Ağabəyli A.Ə. Kənd təsərrüfatı heyvanlarının yetişdirilməsi. Bakı, 1975.
4. Ataşov B.X., “Ərzaq təhlükəsizliyinin aktual problemləri” Bakı- 2005.
5. Bayramov B.Ə. və b. Azərbaycanda maldarlıq. Bakı, 1991.
6. Verdiyev Z.Q. Maldarlıq. Bakı, 1985.
7. Vəlili M.H., “Azərbaycan” – 1921.
8. www.azstat.org

HISTORY OF DEVELOPMENT CATTLE BREEDING IN THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN.

SUMMARY

The purpose of the research – Consider the history of the development of animal husbandry in our country.

The methodology of the research – Researching and comparing the ancient history of the development of animal husbandry in Azerbaijan.

The practical importance of the research -. Implementation of fundamental measures towards the development of animal husbandry and increasing its productivity in the republic.

The results of the research – The use of artificial insemination in animal husbandry, the creation of a solid food base in farms, feeding animals according to the norm and providing portions of feed in accordance with their needs, the use of various feed additives, etc. Much work must be done towards strict compliance with zootechnical rules and improving productivity and genetic potential of breeds of cattle bred on farms.

The scientific novelty of research – Fulfillment of modern requirements of purposeful breeding and selection work in most farms and keeping records in farms. The use of artificial insemination in animal husbandry.

Keywords: agrarian reforms, animal husbandry, cattle breeding, artificial insemination, farming, history of animal husbandry.

ИСТОРИЯ РАЗВИТИЯ СКОТОВОДСТВО В АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИК.

РЕЗЮМЕ

Цель исследования - Рассмотреть историю развития животноводства в нашей стране.

Методология исследования – Изучить сравнить и древнюю историю развития животноводства в Азербайджане.

Важность исследовательского приложения – Реализация принципиальных мероприятий в направлении развития животноводства и повышения его продуктивности в республике.

Результаты исследования – Применение искусственного осеменения в животноводстве, создание в хозяйствах прочной кормовой базы, кормление животных по норме и обеспечение порциями корма в соответствии с их потребностями, использование различных кормовых добавок и др. Большая работа должна быть проведена в направлении строгого соблюдения зоотехнических правил и улучшения показателей продуктивности и генетического потенциала разводимых в хозяйствах пород крупного рогатого скота.

Научная новизна исследования – Выполнение современных требований целенаправленной племенной и селекционной работы в большинстве хозяйств и ведение учета в хозяйствах. Применение искусственного осеменения в животноводстве.

Ключевые слова: аграрные реформы, животноводство, скотоводство, искусственное осеменение, фермерское хозяйство, история животноводство.

Məqalə daxil olmuşdur: 05.07.2023

Təkrar işləməyə göndərilmişdir:

28.07.2023

Çapa qəbul edilmişdir: 16.08.2023

Дата поступления статьи в редакцию: 05.07.2023

Отправлено на повторную

обработку: 28.07.2023

Принято к печати: 16.08.2023

The date of the admission of the article to the editorial office:

05.07.2023

Send for reprocessing: 28.07.2023

Accepted for publication: 16.08.2023